

Analiza pojma *jezikovna slika sveta* v zgodovini jezikoslovnih idej – primer determinizma v jezikoslovju

Mladen Uhlak

IZVLEČEK: Prispevek analizira pojem »jezikovna slika sveta«, raziskuje njegovo genezo v zgodovini jezikoslovnih idej ter obravnava njegove metodološka in ideološka izhodišča. Poskušamo dokazati, da trditev o jezikovni sliki sveta, ki je popularna med nekaterimi preučevalci ruskega jezika, predstavlja primer determinizma v jezikoslovju.

ABSTRACT: This article analyzes the concept of the “linguistic picture of the world,” investigates its genesis in the history of linguistic ideas, and discusses its methodological and ideological premises. It seeks to demonstrate that the claim of a linguistic picture of the world, which enjoys popularity among certain linguists studying Russian, represents a case of determinism in linguistics.

0 Sodobna ruska filozofinja Natalija Avtonomova v analizi današnjega stanja družboslovja v Rusiji opozarja, da smo v zadnjih petnajstih letih na postsovjetskih prostorih priča izpostavljanju nacionalnih in etničnih dejavnikov pri razlaganju družbenih, kulturnih in jezikovnih procesov (Avtonomova 2008). Etnični determinizem, ki izhaja iz poudarjanja etničnega in nacionalnega kot vodilne razlagalne metode, je po mnenju Avtonomove tendenca, ki je v ruski humanistiki zamenjala idejo o družbenem determinizmu. Ta se je na različne načine pojavljal v sovjetski marksistični znanosti.

Predmet našega članka, ki se navezuje na omenjeno tendenco, je analiza pojma »jezikovne slike sveta« (rus. *jazykovaja kartina mira*). V sodobnem ruskem jezikoslovju se namreč pogosto srečujemo z idejo, da vsak naravni jezik predstavlja poseben način dojemanja in kategorizacije sveta. Po tej ideji rojeni govorniki nekega jezika doživljajo svet na identičen način – prek slike sveta, ki je pogojena z njihovim materinim jezikom. Slika sveta zaznamuje poseben način mišljenja, ki je značilen za nacionalno skupnost.

Tovrstno poudarjanje samobitnosti in njegovo prenašanje na družbene vede lahko povežemo z družbenimi dejavniki, ki niso neposredno povezani z lingvistiko, kot so postmoderna kriza, ki jo spremljata poudarjanje relativizma in subjektivizma ter ponovni vznik nacionalne zavesti v Evropi ob razširjanju globalizacije. Lahko ga

obravnava tudi v luči kompleksnosti odnosov med Rusijo in zahodnimi državami ter v povezavi z ugotavljanjem precejšnjega neuspeha izvajanja liberalnih reform.

Toda če se ozremo na zgodovino lingvističnih idej, ugotavljamo, da stališče o neposredni povezanosti med jezikom, nacionalno kulturo in tipom mišljenja ne predstavlja revolucionarne novosti, temveč da gre za obujanje tradicije humboldtjanstva v novem postsovjetskem kontekstu. Znano je namreč, da je filozof in filolog Wilhelm von Humboldt (1767–1835) že na začetku 19. stoletja posebnosti jezikovnih form posameznih jezikov povezoval s posebnimi načini mišljenja in sprejemanja dejanskosti ter poudarjal, da jezik odraža posebnost kulture (Alpatov 2001). Neohumboldtjanstvo je imelo v jezikoslovju v 20. stoletju dva vrha: oba med letoma 1920 in 1940 dvajsetega stoletja, in sicer zunaj Rusije. Idejo, da vsak jezik predstavlja poseben sistem reprezentacije in kategorizacije sveta, najdemo pri nemških neohumboldtijancih Leu Weisgerberju (1899–1955) in Justu Trieru (1894–1970), ki sta preučevala jezikovno vsebino (*Sprachinhaltsforschung*), in pri ameriškem etnolingvistu Benjaminu Whorfu (1897–1941), ki je radikaliziral poglede Edwarda Sapirja (1884–1939).

Toda če se imena Weisgerberja in Whorfa redko pojavljajo pri sodobnih preučevalcih slike sveta ruskega jezika, se ti pogosto sklicujejo na raziskave Anne Wierzbicki (1938), poljske jezikoslovke, ki danes živi in dela na Univerzi v Canberru. Ta v svojih delih ponavlja trditev, da so za vsak jezik značilne lingvo-specifične besede. Pomen teh besed naj bi skrival ključne koncepte. Wierzbicka meni, da je za razumevanje neke nacionalne kulture potrebno prepoznati lingvo-specifične besede jezika in razgrniti v njih skrite koncepte. Tako Wierzbicka meni, da so ključne besede za razumevanje ruske kulture: »*duša*« ('duša'), »*toska*« ('melanholična otožnost'), »*sud'ba*« ('usoda').

V članku poskušamo predstaviti dela ruskih privržencev Anne Wierzbicke in pokazati, da njihovo interpretacijo jezika lahko razlagamo kot primer determinizma v jezikoslovju. Preden se lotimo njihove teorije, omenimo, da se koncepcija Wierzbicke razlikuje od ruskih neohumboldtijancev po pomembni potezi. Cilj poljske jezikoslovke ni bil zgolj odkriti ključne koncepte in prek njih opisati neko kulturo. S svojimi kolegi je namreč ustvarila sistem »semantičnih primitivov« (okrog 60 besed – konceptov, osnovnih in nerazstavljivih, ki naj bi obstajali v vseh jezikih). Meta-jezik univerzalnih »semantičnih primitivov« naj bi omogočal razlago (nepopolni prevod) lingvospecifičnih besed v drugi jezik. Besede, ki označujejo neprevedljive koncepte, bi namreč lahko razstavili in opisali prek kombinacije šestdesetih univerzalnih pojmov-besed. Kakor bomo videli, poskusov iskanja univerzalnih konceptov pri sodobnih ruskih neohumboldtijancih ni moč najti: tudi ko primerjajo sliko sveta ruskega jezika s slikami, ki se odražajo v drugih jezikih, je njihov smoter rekonstruirati rusko jezikovno sliko sveta v njeni popolnosti.

1 Nekaj teoretičnih izhodišč: leksikocentrizem, znanstvena in naivna slika sveta

V študiji obravnavamo nekatere teze v člankih Anne Zaliznjak, Irine Levontine in Alekseja Šmeljova,¹ ki so izhajali v različnih revijah in časopisih v zadnjem desetletju in so ponovno izdani v knjigi *Ključne ideje ruske jezikovne slike sveta (Ključne ideje ruskoj jazykovej kartiny mira)* (Zaliznjak, Levontina, Šmeljov 2005). Toda preden preidemo na analizo, bomo predstavili nekatere ključne pojme iz zgodovine jezikoslovja, ki se povezujejo s teoretičnimi izhodišči obravnavanih avtorjev.

Raziskovanje slike sveta ruskega jezika pri omenjenih avtorjih pomeni predvsem semantično analizo ruske leksike. Izhodišče analize je jezikovni relativizem: jezik ni zgolj skupek imenovanj, ki po vsem svetu označujejo ista bitja in predmete, temveč je poseben način videnja in kategorizacije sveta. Pri omenjenih avtorjih nikoli ne najdemo odgovora, zakaj je besedišče nekega jezika, ki je predmet njihove raziskave, bolj specifično kot druge jezikovne veje. Eden od možnih odgovorov lahko najdemo pri Leu Weiserberju, nemškem jezikoslovcu, ki v omenjenem zborniku ni omenjen, čeprav so njegove ideje zelo blizu obravnavanim avtorjem. To izpuščanje lahko razlagamo s tem, da je bil Weiserber, eden vodilnih nemških semantikov in leksikologov, tudi vodilni lingvist in politični funkcionar v času nacizma.

Weiserber je menil, da posamezni nacionalni jeziki realnost razčlenjujejo prek besed/leksemov, ki so številčnejše od morfemov in sintaktičnih struktur in imajo zato večjo nominativno moč. Zato so po Weiserberju besede najbolj specifični elementi nekega jezika. Če se vrnemo na primer raziskovanj Zaliznjakove, Šmeljova in Levontine, ti, kljub temu, da včasih semantično obravnavajo pomen predpon, pripon, besednih zvez in sintaktičnih struktur, najbolj pogosto izhajajo iz *leksikocentričnega stališča*: besede so najštevilnejše in najbolj reprezentativne enote nekega jezika, vsebujejo lingvospecifične koncepte nekega jezika in zato oblikujejo *sliko sveta*. Besede torej naj bi imele ključno vlogo pri ustvarjanju načina mišljenja govorcev nekega jezika.

Pri tej problematiki se odpira filozofsko vprašanje odnosa med zunajjezikovno realnostjo in jezikovno resničnostjo. Leo Weiserber je menil, da je govorčevo spoznanje zunajjezikovne resničnosti pogojeno z njegovim materinim jezikom. Ta kompleks podedovanih izkušenj prejšnjih generacij govorcev, je pri Weiserberju edini *'posrednik'* (*»sprachliche Zwischenwelt«*), ki oblikuje in omejuje spoznanje govorcev.

To stališče tudi odpira poseben pogled na vprašanje odnosa med jezikom in znanostjo. Ker je ta zasnovana v nekem jeziku, pri Weiserberju namesto univerzalne obstajajo nacionalne znanosti. Stališče ruskih neohumboldtijancev je manj radikalno. Že v sedemdesetih letih je moskovski semantik Jurij Apresjan (ki ga nikakor ne uvrščamo v neohumboldtijanski tok) uvedel opozicijo med naivno in

¹ Anna A. Zaliznjak in Aleksej D. Šmeljov sta sicer potomca velikih ruskih jezikoslovcev Andreja A. Zaliznjaka (1935) in Dmitrija N. Šmeljova (1926–1993). Za razliko od mladih lingvistov, ki jih v razpravi obravnavamo, se očeta nikoli nista spuščala v analiziranje slike sveta ali odnosa med jezikom in mišljenjem.

znanstveno sliko sveta. To razlikovanje omenja tudi Elena Balašova, jezikoslovka iz Perma. Navaja številno znanstveno in poljudnoznanstveno literaturo, ki je od sedemdesetih let poskušala uveljaviti pomembnost »vsakdanjega pogleda na svet« (*»obydennoe mirovozrenie«*), ki naj bi bilo enakovredno in nasprotno znanstveni sliki sveta (Balašova 2004). V isti študiji se vsakdanji pogled na svet povezuje s vsakdanjo zavestjo, ki je izmed treh oblik zavesti.² Balašova brez navajanja vira navaja tri oblike zavesti: »predteoretično ali vsakdanjo zavest« (*»obydennoe soznanie«*), »teoretično ali znanstveno in filozofsko zavest« ter »religiozno in mitološko zavest« (Balašova 2004). Če je pri Weisgerberju zavest ukoreninjena in zaprta v nacionalno sliko sveta, pri Apresjanu naivna slika sveta zajema samo vsakdanjo zavest. Naivna slika sveta zaobjema različne naivne tj. neznanstvene predstave o različnih področjih vedenja, ki združujejo vse rojene govorce nekega jezika. Apresjan loči naivno sliko sveta, ki se izraža v splošni rabi besed nekega jezika, in znanstveno sliko sveta, ki ni odvisna od jezika, v katerem je podana znanstvena informacija. Tako prihajamo do dveh različnih stališč: pri Apresjanu je znanstveno videnje sveta univerzalno, medtem ko Weisgerber izključuje možnost vsakršnega spoznanja zunaj jezika, kar pri nemškem znanstveniku implicira trditev o obstoju nacionalnih znanostih.

Toda pri obravnavanih ruskih avtorjih, ki prevzamejo termin naivne slike sveta od Apresjana, oznaka naivnosti ne zmanjšuje ključne vloge te slike sveta pri govoricah.

Tako Aleksej Šmeljov meni, da pomen vsakdanjih besed, ki tvorijo naivno sliko sveta, skriva enoten sistem konceptov, ki izhaja iz skupnih predstav, stališč, idej in vrednot (Šmeljov 1996). Vse te so podedovane od prednikov, prejšnjih generacij govorcev istega jezika.

Tako kot pri Wierzbicki, pri tej interpretaciji lingvo-specifične besede niso zgolj imenovanja, temveč tudi izražajo izkušnje in videnje sveta, ki povezuje ves narod. Vsebina označevalcev (koncepti, predstave, kulturne norme in ideje) se prek kulture prenaša in se vsiljuje vsem govorcem nekega jezika. Odgovor na vprašanje: *Zakaj mora nek govorec deliti svoje predstave in stališča z jezikovno skupnostjo?* se pri omenjenih avtorjih skriva v vlogi implicitnega. V vseh predstavah, ki oblikujejo sliko sveta, je namreč pomen zakodiran na impliciten način: ko govorniki uporabljajo jezik, sprejemajo predstave o svetu, ne da bi se zavedali, da se v besedah skriva posebna slika sveta (Zalizinjak, Levontina, Šmeljov 2005).

V jeziku poleg implicitnih predstav, ki naj bi bile skupne vsem članom jezikovne skupnosti, obstajajo tudi pomenske komponente, ki so izražene v obliki neposrednih trditev. Te eksplicitne trditve lahko postanejo predmet konflikta različnih govorcev in ne sodijo v skupek reprezentacij, ki tvori sliko sveta. Slika sveta se pri obravnavanih avtorjih povezuje z implicitnim, neizrečenim in izključuje možnost konflikta.

Govorec nekega jezika ima na začetku vtis, da je ves svet strukturiran na način, ki ga določa slika sveta njegovega jezika. A avtorji menijo, da vsaka primerjalna analiza jezikov priča o tem, da vsak jezik kategorizira resničnost na drugi način.

² Možna je vzporednica med to razvojno teorijo zavesti in filozofijo simboličnih form nemškega filozofa Ernsta Cassirerja.

Tu se interpretacija ruskih avtorjev razlikuje od pogledov Benjamina Whorfa, ki izhaja iz razlikovanja med evropskim standardom – sliko sveta, ki združuje evropske jezike, in sliko sveta indijanskih jezikov. Ruski neohumboldtjanci nadaljujejo tradicijo Wilhelma Humboldta in Heymanna Steinthala (1823-1899), pri katerih se vsako ljudstvo razlikuje od drugih po psiholoških posebnostih. Pri ruskih neohumboldtjancih se ta specifičnost najbolj očitno odraža v nacionalnem jeziku.

2 Problem metode pri ruskih neohumboldtjancih

Poskusili bomo pokazati, da je semantična analiza leksike pri ruskih neohumboldtjancih zgolj sredstvo, da bi dokazali posebnosti nacionalne kulture, ki naj bi se skrivala v semantičnih posebnostih ruskega jezika. Pri tem je treba poudariti, da avtorji kot sta Šmeljov in Anna Zaliznjak, redko govorijo o kulturnih kontekstih in obravnavajo nacionalno kulturo kot enotno nespremenljivo celoto. Nacionalna kultura se povezuje s ključnimi idejami, ki se odražajo v skupnih predstavah, ki so zakodirane v lingvo-specifičnih besedah. Pri neohumboldtjancih nastaja zaprti krog, v katerem je zaprt govorec: jezik je produkt kulture in ta je produkt jezika. Govorec nima nobene aktivne vloge razen ponavljanja in reproduciranja vzorcev, ki mu jih ponujata kultura in jezik.

Oglejmo si konkreten primer metode. Obravnavani avtorji poskušajo razvrstiti ključne besede po semantičnih poljih. Pri tem omenimo, da ni jasno definiran kriterij razvrščanja besed.

Ključne besede se pri omenjenih avtorjih delijo na:

1. Besede, ki označujejo abstraktne in filozofske pojme

V članku *Besedje kot odraz 'ruske duše' (Leksičeskij sostav russkogo jazyka kak otaženie russkoj duši)* Šmeljov predlaga iskanje parov besed, ki so si semantično zelo blizu, a niso popolne sopomenke (npr. »*istina/pravda*«); ena beseda v paru je zaznamovana kot specifična in neprevedljiva, medtem ko je druga bolj splošna in univerzalna. Tako je ruska beseda »*istina*« ('*resnica*'), ki je sicer beseda staro-cerkvenoslovenskega izvora) semantično bolj specifična kakor beseda »*pravda*« ('*resnica*'), ki jo lahko v povedkovniški rabi prevedemo: »*Eto pravda*« – '*Res je*'). Šmeljov razlikuje besedi v paru tudi s stališča aksiološkega vrednotenja: v parih je beseda, ki je specifična za nek jezik, pomembnejša za zavest govorcev in je bolj 'pozitivna'. Takšni pari besed z drugačno zaznamovanostjo in različno aksiološko oznako so po Šmeljovu eden iz sistemov dualističnih opozicij, ki so značilne za rusko kulturo. Primera dualističnih opozicij, ki se odražata v jezikovnih parih, sta opozicija med nizkim in visokim in opozicija med notranjim in zunanjim svetom. Na tem mestu Šmeljov navaja trditev semantikov Jurija M. Lotmana (1922–1993) in Borisa Uspenskega (1937), da je rusko kulturo moč opisati v binarnih opozicijah. Omenimo, da sta Lotman in Uspenski dualizem obravnavala kot značilnost pravoslavnega krščanstva, ki polarizira etične predstave in ne priznava nevtralnega aksiološkega obravnavanja.

Po teoriji Šmeljova je smisel abstraktnih pojmov zakodiran in ustaljen zno-

traj nacionalne kulture. Zanimivo je stališče, ki se v precejšnji meri razlikuje od omenjenega: v svoji študiji o ključnih besedah waleški pisatelj in literarni kritik Raymond Williams (1921-1988) opozarja, da so abstraktni pojmi in besede, ki označujejo vrednote, najbolj izpostavljeni polisemiji: tako besede, kot 'domovina'/ ang. »*homeland*« ali rus. »*rodina*« nimajo zgolj enega pomena v danem jeziku. V tem primeru odnos med označevalcem in označencem, meni Williams, ni stalen, ker je več pomenov, ki so povezani z zgodovinskimi in družbenimi konotacijami, vedno v konfliktu (Williams 1976).

2. Drugo leksično polje zajema besede, ki označujejo pojme, ki sicer obstajajo v drugih jezikih, a so kljub temu specifični za ruski jezik, kulturo in zavest ruskih govorcev. Tako četudi besede kot so »*duša*« ('duša'), »*sud'ba*« ('usoda'), »*žalost*« (*žalost*) imajo ustrezice v drugih jezikih, Šmeljov (ki se pri tem opira na besedila Wierzbicke) trdi, da gre za besede – koncepte, ki so značilne za ruski jezik. Dokaz naj bi bil, da se te besede pogosteje uporabljajo v ruskem jeziku, kakor v zahodnih jezikih. Omenimo, da se pri Šmeljovu ponovno pojavlja nasprotje: ruski jezik, na eni strani, in zahodni jeziki, na drugi strani. Pogostost pojma se ocenjuje na podlagi spekulacij, brez empiričnih raziskovanj; drzna se zdi tudi trditev, da je o odnosu med jezikom in zavestjo govorcev možno sklepati na podlagi pogostosti pojavljanja neke besede v jeziku.

3. Šmeljov meni, da so besede, ki najbolj odražajo mentaliteto govorcev nekega jezika, tiste, ki obstajajo samo v jeziku teh govorcev. Omenimo tovrstni ruski besedi »*toska*« (melanholična žalost), »*udal'*« (neustrašnost). Stališče Wierzbicke je, kakor smo že omenili, da so lingvospecifične besede prevedljive s pomočjo 'semantičnih primitivov' (torej s kombinacijo šestdesetih univerzalnih besed-konceptov).

4. Zadnje leksično polje je tisto, kar Šmeljov označuje z besedno zvezo »*melkie slova*« (majhne besede) in se nanaša na pojme, ki označujejo modalnost, členki in medmeti. Kot primer vzemimo arhaično besedo »*avos'*«, ki pomeni 'morda, mogoče' v primeru, ko se nekdo poskuša rešiti iz neprijetne situacije in izraža svoje upanje, da se bo izognil negativnim posledicam. Šmeljov opozarja na to, da je beseda danes zastarela in pridobila negativen pomen, a se še vedno drži logike mehanične povezave med jezikom in načinom mišljenja, po kateri pogosta raba besede »*avos'*« priča o pasivnosti govorcev in njihovi nepripravljenosti, da bi nase prevzeli odgovornost.

Kakor je že bilo omenjeno, je semantična analiza leksike pri Alekseju Šmeljovu in soavtorjih zbornika poskus, da bi odkrili skupne predstave jezikovne skupnosti govorcev ruskega jezika, ki se skrivajo v pomenu besed. Ta pristop pogosto postaja apriorističen, saj avtorji iščejo tiste primere, ki bi ustrezali njihovi interpretaciji nacionalne kulture. Tako na primer poskušajo dokazati, da se v ruski sliki sveta čas kategorizira na drugačen način, kakor v zahodnih jezikih.³ Povzemimo njihovo

³ Ponovno izpostavljanje razlike med rusko in zahodno sliko sveta spominja na delitev sveta pri slovanofilih, ki so v 19. stoletju ravno tako prek posebnosti ruskega jezika dokazovali diferenciranost ruskega naroda in kulture in primerjavi z Drugim, ki je zveden pod

argumentacijo. Četudi je dan v ruskem jeziku razdeljen na besede, ki jim najdemo pomenske ustreznice v drugih 'zahodnih' jezikih (»utro«, »den'«, »večer«, »noč'«), je pomenska bližina po Šmeljovu in soavtorjih navidezna: ruska reprezentacija časa je potemtakem specifična in to potrjuje razširjeno predstavo, po kateri Rusi bolj svobodno razpolagajo s časom kakor govorniki zahodnoevropskih jezikov. Podana je naslednja argumentacija: zahodna reprezentacija, ki se odraža v jeziku, temelji na povezavi s 'objektivnim' časom: dan naj bi bil zato pri tej reprezentaciji strukturiran z ozirom na dve centralni časovni enoti: polnoč in poldne. Po tej interpretaciji je poldne najpomembnejši del zahodnoevropske reprezentacije časa: predstavlja centralni del pri organizaciji dela. Zato, ocenjujejo avtorji, ni naključje, da poznajo zahodni jeziki poseben pojem za drugi del delovnega dneva: popoldne, ki ne obstaja v ruskem jeziku. V ruskem jeziku se namreč za popoldne uporablja perifraza: »vtoraja polovina dnja« (dobesedno: 'druga polovica dneva').

V nasprotju z zahodnoevropskimi jeziki naj bi bila ruska reprezentacija časa povezana z dejavnostjo, ki se opravlja v danem delu dneva. Iz ruske jezikovne slike sveta naj bi bilo razvidno, da je dejavnost v ruski kulturi pomembnejša od objektivnega časa, medtem ko pri zahodnoevropskih jezikih čas določa dejavnost. Tako, pišeta Zalizinjakova in Šmeljov, 'zahodnjak' najprej pogleda na uro in potem ve, kaj mora delati. Kot primer avtorji navajajo besedo »utro«: ta v ruščini označuje čas, ko se zbudamo, medtem ko v zahodnoevropskih jezikih pomeni del dneva od sončnega vzhoda do poldneva. To naj bi bil razlog za jezikovno napako, ki se zgodi, kadar rusko govoreči zahodnoevropejci ob prihodu v službo ob deseti uri svojim sodelavcem zaželjijo »dobroe utro«.

Toda referenčni enojezični slovar francoskega jezika *Trésor de la langue française* navaja, da se beseda »matin« ('jutro') najpogosteje pojavlja v besednih zvezah, ki označujejo klimatske pojave, sezonske spremembe in naše prve dnevne aktivnosti (glej TLFi). Torej se – v nasprotju z interpretacijo 'zahodnih jezikov' pri avtorjih zbornika – eden izmed pomenov besede *jutro* v francoskem jeziku povezuje z dejavnostmi.

Drugi primer domnevne 'neodvisnosti od časa' v ruski reprezentaciji in sliki sveta, ki ga navajajo Šmeljov in soavtorji, so izrazi poslavljanja. Medtem ko 'zahodnoevropski' jeziki pri poslavljanju precizirajo čas, ki bo trajal od trenutka, ko se govornica poslavljata (francoska izraza »Bonne journée« ali »Bonne soirée«, angleški »Have a nice day«), ruski jezik uporablja izraze kot so »Vsego dobrogo« ali »Vsego horošego«. Z ruskim jezikom se ponovno primerja skupina zahodnoevropskih jezikov, ki deluje kot homogena enota. Dovolj je omeniti primer portugalskega poslavljanja: »Tudo bem« (ki se semantično ujema z ruskim poslavljanjem »Vsego horošego«), da bi zavrgli trditev ruskih avtorjev in pokazali, da aprioristična me-

skupni imenovalc zahodnoevropski. To opozicijo je moč povezati s ponovno popularnostjo pojma 'ruska ideja', ki naj bi izražala različne vidike samobitnosti razvoja in obstoja ruskega naroda. Kot zanimivost naj omenimo, da se je pojem prvič pojavil pri Dostojevskem in da ga je potem znanstveno utemeljeval filozof Vladimir Solovjov ter da so ga na koncu 19. stoletja prevzeli vodilni ruski misleci. Pojma 'ruska ideja' in 'ruska duša' sta med Sovjetsko zvezo tabuizirana in sta po perestrojki ponovno preplavila literaturo in medije (Avtonomova 2008).

toda temelji na selekciji samo tistih primerov, ki se skladajo s trditvijo razlikovanja med ruskim in drugimi jeziki.

Poskus definicije posebnega dojetja časa, ki naj bi se odražal v ruskem jeziku, nas lahko opozori na naslednjo metodološko napako. Za tujce, ki preučujejo nek jezik, so primeri opisa njegove rabe nadvse koristni : vsekakor je dobro vedeti, da se »*Dobroe utro*« uporabljajo zgolj ob prebujanju. Toda opisom jezikovne rabe ne smemo pripisovati statusa razlage. Izraz prvega pozdrava namreč težko dokazuje, da Rusi drugače doživljajo jutro kakor govorniki drugih jezikov. Tako kakor pri drugih znanostih, sta tudi v jezikoslovju opis in razlaga nekega pojava dva različna spoznavna procesa in pripisovanje drugega prvemu, kakor smo ugotovili na primerih, lahko pripelje do neznanstvenih trditev.

3 Sklep

V zaključku dodajmo, da je opisovanje slik sveta prek ključnih besed-konceptov, ki se pojavljajo kot stalnice, sporno tudi z vidika semantične analize. Obravnavanje leksičnih enot, ki so izolirane iz konteksta izjave, pogosto napeljuje na misel, da pomen obstaja pred samo izjavo (O tem Sériot 2001, 90). To se popolnoma oddaljuje od diskurzivnega pristopa preučevanja jezika, kjer se pomen realizira vedno v kontekstu dane situacije in ga ustvarjajo posamezniki.

Kljub temu je semantična primerjava jezikov (ali diskurzov, ki so najdominantnejši v jeziku v danem obdobju) lahko zelo koristna in upravičena, posebej ko nas opozarja na težave, s katerimi se srečujemo pri poučevanju in prevajanju tujih jezikov. Toda razlike med jeziki (različnimi sistemi) ne odražajo premočrtno razlik v kolektivni psihologiji govorcev različnih jezikovnih skupnosti. Pri tem se pri obravnavanih avtorjih implicitno pojavlja podoba skupnosti, ki je značilna za 'psihologijo narodov' (*Völkerpsychologie*) iz 19. stoletja: jezikovna skupnost naj bi bila identična z nacionalno skupnostjo in naj bi zajemala nespremenljivo skupino ljudi istega porekla, ki jih poleg jezika, porekla in kulture, združuje isti način mišljenja. Kaj se v tem primeru dogaja z dvojezičnimi in večjezičnimi člani skupnosti, ni dano vedeti.

Videli smo, da naloge semantične analize leksike pri omenjenih avtorjih prese-gajo preučevanje jezika. Njihov cilj je razkriti povezave med jezikom, nacionalnimi predstavami in nacionalno kulturo. Zato bi v sklepu dodali, da bi študija morda bila zanimivejša in bolj informativna kot primer diskurza o stereotipih, o nacionalnih reprezentacijah v danem obdobju.

Prek reprezentacij je težko zajeti kompleksnost neke nacionalne kulture. Ni nobenega dvoma, da so kulture produkti nacionalnih skupnosti, a ne gre pozabiti, da so kulture tudi družbeni produkti, ki se spreminjajo in razvijajo s časom, in da vseh sprememb niti jezik niti leksika ne moreta odražati. Podajmo kritiko, ki zveni banalno, a je avtorji spregledujejo: kultura je vedno rezultat interakcij različnih subkultur, ki se na različne načine borijo za vpliv tudi prek jezika in uveljavljanja predstav.

Ko sodobni ruski neohumboldtijanci dokazujejo posebnost ruskega jezika in

kulture, ustvarjajo vtis, da poskušajo doseči sanje romantikov iz 19. stoletja o popolnem ujemanju med nacionalnim jezikom, narodom in kulturo.

Literatura

- Alpatov, Vladimir, 2001, *Istorija lingvističeskijh učenij*, Moskva, Jazyki slavjanskih kul'tur.
- Avtonomova, Natalija, 2008, Epistemologičeskie principy kritiki etnodeterminizma, *K ruskim istokam strukturalizma i semiotiki*, Moskva, Nauka (V tisku).
- Balašova, Elena, 2004, Naivnaja kartina mira slovencev: socio- i etnolingvističeskij podhod, *Aktualizacija jazykozvrstne teorije na Slovenskem, členitev jazykovne resničnosti*, Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi /tuji jezik.
- Danilenko, V. P., 2003, Deistvennost' jazykovoju kartiny mira v koncepcii Leo Vajsgerbera, Irkutsk, Vestnik IGLU (<http://www.islu.irk.ru/danilenko/articles/vaiskart.htm>).
- Danilenko, V. P., Jazykovaja kartina mira v koncepcii Leo Vajsgerbera, <http://www.islu.irk.ru/danilenko/articles/vaiskart.htm>.
- Hutton, Chris, 1999, *Linguistics and the Third Reich*, Routledge, London and New York.
- Sériot, Patrick, 2002, La chute du Mur et le travail sur la langue, v Marc Angenot et Régine Robin (éd.): *La chute du Mur de Berlin dans les idéologies, Actes du colloque de mai 2001 à Paris*, Paris, Discours social / Social Discourse, vol. VI..
- Sériot, Patrick, 2005, Oxymore ou malentendu? Le relativisme universaliste de la métalangue sémantique naturelle universelle d'Anna Wierzbicka, *Cahiers Ferdinand de Saussure*, n° 57.
- Šmeljov, Aleksej, 1996, Leksičeskij sostav ruskogo jazyka kak otaženie 'ruskoju dušy', v *Ruskij jazyk v škole*, n°4, Moskva.
- Trésor de la langue française*, <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv4/showps.exe?p=combi.htm;java=no;>
- Wierzbicka, A., 2002, Russkie kul'turnye skripty i ih otaženie v jazyke, v *Ruskij jazyk v naučnom osveščeenii*, n° 4, Moskva.
- Wierzbicka, A., 1997, *Understanding Cultures through their Key Words*, Oxford, Oxford University Press.
- Williams, Raymond, 1976, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, London, Fontana.
- Zaliznjak, A. A., Levontina I. B., Šmeljov A. D., 2005, *Ključevye idei ruskogo jazykovoju kartiny mira*. Moskva, Jazyki slavjanskih kul'tur.

Analyzing the Concept of the *Linguistic Picture of the World* in the History of Linguistic Ideas: A Case of Determinism in Linguistics

Summary

In the past fifteen years, “linguoculturology” has become established as a branch of Russian linguistics. It is based on connecting linguistics with other findings in the social science and highlighting the importance of national culture in particular as an explanatory method.

One of the main topics that this movement studies is the “picture of the world,” based on the idea that every language possesses a special system of representing and describing the world that unites native speakers of that language. The theory of the “linguistic picture of the world” is a revival of neo-Humboldtian theory based on a hypothesis about direct connections between languages, national cultures, and types of thinking.

This article analyzes certain theses that are most clearly set forth in the collection of articles Ključevye idej ruskoj jazykovej kartiny mira (Key Ideas of the Russian Linguistic Picture of the World) and draws attention to the methodological and ideological issues that these entail. It also seeks to demonstrate that claim of a linguistic picture of the world represents a case of determinism in linguistics.

Mladen Uhlik
Oddelek za slovanske jezike na Univerzi v Lozani BFSH-2
CH-1015 Lozana, Švica
Institutum Studiorum Humanitatis Ljubljana,
Slovenska cesta 30a, Ljubljana
mladen.uhlik@gmail.com